

REVOLUČNÁ VÝZVA PRAXE PRE FILOZOFIU A VEDU

RUDOLF ŠÍMA, Výskumný ústav sociálneho rozvoja a práce, Bratislava

Etapu, do ktorej v ďalšom rozvoji socialistickej spoločnosti vstupujeme po XXVII. zjazde KSSZ a po XVII. zjazde KSČ, charakterizujeme ako prelomové obdobie v ďalšom všestrannom zdokonaľovaní socializmu v jednotlivých socialistických krajinách i v celom socialistickom spoločenstve, ako obdobie zásadných revolučných premien a urýchlenie rozvoja všetkých sfér a oblastí socialistickej spoločnosti. V tejto etape už nejde len o to, ako splníme jednotlivé plány a dosiahneme čiastkové úspechy a pravdy v jednotlivých oblastiach, rezortoch, podnikoch a inštitúciách socialistickej spoločnosti, ale najmä o to, aký úspech dosiahneme v rozvoji socializmu ako celku, ako vkročí socializmus ako celok do tretieho tisícročia, aká bude jeho pravda, tvár, postavenie a autorita vo svete pri stom výročí VOSR.

Na súčasnom stupni svojho rozvoja sa môže socializmus ďalej úspešne rozvíjať a dosiahnuť novú kvalitu len ako celistvý dynamický systém s harmonickou vyváženosťou všetkých jeho základných sfér, oblastí a častí, ako vysoko organizovaná a stranou plánovite riadená spoločenská sústava, či proces rozšírenej spoločenskej reprodukcie s dobre fungujúcou dialektikou objektívnych podmienok a subjektívnych činiteľov, v ktorej rastie úloha subjektívneho faktora a realizujú sa princípy humanizmu, vedy, demokracie a sociálnej spravodlivosti. Nerozvíja sa však izolovane, ale v tvrdej konfrontácii s kapitalistickou spoločnosťou. Celistvosť rozvoja socialistickej spoločnosti patrí k jej najvýznamnejším črtám. Zaväzuje nás sledovať nielen čiastkové úspechy a pravdy v socializme, ale aj najmä úspech a pravdu socializmu ako celku. Čiastkové úspechy a pravdy nielenže nemôžu nahradiť úspech a pravdu celku, ale môžu sa dosahovať neraz aj na úkor úspechov a pravdy celku. Riešenie úloh na mezoúrovni a mikroúrovni nemôže byť úspešné bez vyriešenia najmä tých problémov, ktoré súvisia s riadením na makroúrovni.

V prelomovej etape sa musíme orientovať na najvyššie a najnáročnejšie predstavy, nároky a požiadavky na socializmus, aby socializmus

potvrdil nielen svoje historické opodstatnenie, ale aj funkciu príťažlivého príkladu pre budúcnosť celého ľudstva. Nemožno sa uspokojiť s úspechmi dneška len preto, že sú väčšie ako úspechy včerajška, ani s plánovanými úspechmi zajtraška len preto, že prekročia úspechy dneška. Konfrontácia s kapitalizmom a nárok socializmu na budúcnosť ľudstva nedovoľujú uspokojiť sa s doterajšími požiadavkami a nárokmi na socializmus, ale vynucujú si výrazne zvýšiť latku nárokov, a to najmä v oblasti zvýšenia produktivity spoločenskej práce a blahobytu ľudí na úroveň špičkových svetových výrobcov. To je základný predpoklad na to, aby sa mohli plne prejavíť prednosti a výdobytky socializmu. O jeho autorite nerozhodujú heslá a šlachetné predsavzatia, ale konkrétne pozitívne činy a reálne výsledky.

Tvorivé a čínorodé plnenie náročného akčného programu, ktorý vytýčil XVII. zjazd KSČ, kladie pred nás spoločne, pred rezort, podnik, inštitúciu, kolektív, profesiu a pred každého zvlášť celý rad konkrétnych a novátorských úloh, ktorých plnenie si vyžaduje a čoraz viac bude vyžadovať zásadný prelom aj vo vedomí, myslení a konaní ľudí. Ich plnenie musí znamenať zásadný obrat v tempe i kvalite našej spoločnosti tak vo vnútorných ako aj vonkajších aspektoch, aby sa čoraz plnšie prejavili jej socialistické prednosti a možnosti, rozvíjala sa jej humánna podstata, realizoval sa jej najvyšší cieľ, ktorým je všestranný slobodný rozvoj každého prostredníctvom všetkých a zabezpečil princíp sociálnej spravodlivosti. Ide o to, aby sa socialistická spoločnosť nielen slovami, vyhláseniami a plánmi, ale najmä činmi, konštruktívnymi a pozitívnymi výsledkami prejavovala ako humanizmus v praxi, upevnila svoje pozície a autoritu vo svete a vtláčala čoraz výraznejšie pozitívne črty celému spoločenskému vývoju a jeho budúcnosti. Takýto program rozvoja socialistickej spoločnosti vyžaduje nielen radikálny prelom v rozvoji samotnej socialistickej spoločnosti, ale aj zásadný prelom v medzinárodnej politike, vo vzťahu, živote a činnosti spoločenských systémov, krajín, národov, rás atď. pri riešení spoločných globálnych problémov ľudstva, ktoré sa vyvinuli na takú úroveň, že sa dajú riešiť len na základe nového myslenia a konania v oblasti medzinárodných vzťahov, formou mierového spolužitia, spolupráce, tolerance a úcty na základe princípov humanizmu a spoločného záujmu na prežitie ľudstva. Súčasné globálne problémy, najmä v podobe hrozby nukleárnej vojny, v ktorej by nebolo víťazov, kladú pred ľudstvo alternatívu: spoločne sa zachrániť alebo spoločne zahynúť. Ťažko plniť a splniť náš zjazdový program bez prelomu v medzinárodnej politike, v celospoločenskom vývoji ľudstva. Tu má hlavnú príčinu prelomová mierová aktivita ZSSR a socialistických krajín v oblasti medzinárodnej politiky.

Ako strategickú líniu, základný predpoklad a prostriedok plnenia programu súčasného prelomového obdobia v rozvoji socializmu vytýčila strana urýchlenie sociálno-ekonomického rozvoja. Táto strategická línia znamená nielen prestavbu a dynamizáciu sféry ekonomického roz-

voja, jej zameranie prevažne na intenzívny rozvoj, najmä na základe plného využitia vedecko-technického pokroku a tvorivej uvedomelej aktivity človeka, ale aj prestavbu a intenzifikáciu sféry sociálneho rozvoja, nielen premyslenú stratégiu ekonomického rozvoja a koncepcnú ekonomickú politiku s účinným ekonomickým mechanizmom, ale aj dlhodobú koncepcnú aktívnu a silnú sociálnu politiku, ktorej nositeľom sú individuálne a kolektívne sociálne subjekty s ich potrebami, záujmami, vzťahmi, aktivitami a pod. a prestavby celej spoločnosti a ekonomiky zvlášť, na princípe socialistického humanizmu a socialistickej sociálnej spravodlivosti. Len za tohto predpokladu môže fungovať dialektika sociálneho a ekonomického rozvoja a sociálny i ekonomický rozvoj sa môžu realizovať ako dva póly vnútorného dialektického protirečenia jednotného sociálno-ekonomického procesu ako základu rozvoja socialistickej spoločnosti. Prirodzene, že urýchlenie sociálno-ekonomického rozvoja a na jeho základe urýchlenie rozvoja celej socialistickej spoločnosti je spojené s kvalitatívnou prestavbou a môže sa realizovať len prostredníctvom vyššej kvality. Nejde už o urýchlenie toho istého vlaku, ktorý ide po starej koľaji, s rovnakým nákladom, s nezmeneným technickým, technologickým, riadiacim a iným vybavením a s tými istými strojvodcami. Zrejme bude treba uskutočniť celý rad zásadných zmien, pretože bez nich môže ťažko dôjsť k prelomu a kvalitatívnemu obratu. Svojrázna psychológia „ako situáciu zlepšiť bez toho, aby so čokoľvek zmenilo“ (Gorbačov), je veľmi nebezpečná a zákerná. Takou je aj taktika teoreticky sa prihlásiť k stratégii prelomu a urýchlenia, ale v praxi si počínať po starom. Vzniká však otázka, kde je a ktorý je ten leninský hlavný článok, ktorého uchopením pohneme celou refazou potrebných premien. Týchto článkov je zrejme viac a sú vzájomne podmienené, pretože jedným článkom by sme mohutnou refazou premien nepohli. K týmto článkom patrí predovšetkým zmena v subjektívnom faktore.

Plnenie strategickej línie a programu XVII. zjazdu KSČ vyžaduje mobilizáciu ľudských i vecných, ideálnych i materiálnych, subjektívnych i objektívnych, teoretických i praktických, individuálnych a kolektívnych, vnútorných i medzinárodných činiteľov na kvalitatívne vyššej úrovni, než si to neraz dokážeme predstaviť. Súdruh Štrougal v tejto súvislosti zdôraznil, že toto všetko vyžaduje „oproti doterajším ustáleným stereotypom myslenia, myslenie nové, tvorivé, svojím spôsobom nové videnie úloh a problémov s nimi spojených... vyžaduje pri rešpektovaní všetkých princípov socializmu prehodnotiť niektoré naše dnešné názory, koncepcie tak hlboko, že si to ani sami zatiaľ nevieme predstaviť. Vyžaduje si to však predovšetkým rozumieť tomu, o čom je reč, o čom vieme boj“ (Pravda 5. 4. 1985). Dnes ide o boj za socializmus ako celok, o jeho vyššiu kvalitu, pozíciu a autoritu vo svete a o jeho budúcnosť ako budúcnosť celého ľudstva. Etapa, do ktorej sme po XVII. zjazde nastúpili a v ktorej máme plniť strategickú líniu vytýčenú na tomto zjazde, je veľmi závažná a významná tak pre osud našej krajiny

ako aj socializmus a ľudstvo vôbec. V tejto súvislosti sa javia aktuálnymi aj pre našu krajinu tieto slová M. Gorbačova: „Dnes žijeme v takom období, v takej etape, že ak sa vyrovnáme s problémami, ktoré pred nami stoja, bude to mať historické dôsledky pre našu krajinu a pre jej úlohu vo svete“ (Pravda 17. 11. 1986).

Veľkolepé, ale aj náročné úlohy súčasného prelomového obdobia sú mohutným podnetom pre celý potenciál vied i vážnou výzvou či kategorickým imperatívom, aby sa tvorivo, aktívne a činorodo zapojil do riešenia týchto úloh, do zápasu o vyššiu kvalitu a optimistickú perspektívu socialistickej spoločnosti, o urýchlenie jej smerovania do komunistickej budúcnosti. Pred teoretickým frontom, pred celou vedeckovýskumnou základňou a pred spoločenskými vedami a filozofiou zvlášť stojí náročná novátorská úloha uskutočniť komplexnú vedeckú analýzu súčasnej prelomovej etapy socializmu v kontextoch s celkovým charakterom celosvetového a celospoločenského vývoja a na tom základe vytvoriť celistvý obraz o tejto etape a jej perspektíve, ponúknuť spoločenskej praxi a jej predstaviteľom vedecky fundované teoreticko-metodologické východisko pre plánovité riadenie socialistickej spoločnosti ako celistvého a vnútorne štrukturovaného, a protirečivého systému, vypracovať seriózne prognózy na jeho ďalší rozvoj, funkčné expertízy a odporúčania pre spoločenskú prax. Tak ako nikdy v doterajších dejinách socializmu sa stáva aktuálnou známa Leninova téza, že bez revolučnej teórie nejestvuje revolučná prax. Špecifické úlohy, ale aj veľká šanca stoja pred marxisticko-leninskou filozofiou v tomto prelomovom revolučnom období vo vývoji socializmu.

Viac ako inokedy si musíme práve my filozofi z hľadiska cieľov, úloh a zmyslu tejto prelomovej etapy formulovať a správne odpovedať na otázky: Akú špecifickú úlohu chceme, môžeme a musíme zohrávať a akú nezastupiteľnú funkciu plniť v tomto prelomovom období? Akou novou kvalitou filozofického vedomia a sebauvedomenia, triednej, všeludskej i individuálnej bdelosti a aktivity, akou politickou povinnosťou a zodpovednosťou musí filozofia a jej predstavitelia i inštitúcie disponovať? Aký zvláštny zmysel má a môže mať naša činnosť vo veľkom dejinnom zmysle súčasnej prelomovej etapy socializmu a ľudstva, aký má byť v nej náš zástoj a prínos do súčasného veľkého zápasu o socializmus ako humanizmus v praxi? Ide o to, čo my filozofi urobíme prostredníctvom filozofie pre praktické riešenie problémov a úlohy života a praxe spoločnosti a človeka, ako sa budeme tvorivo a činorodo aktivizovať a angažovať v súčasnom prelomovom období vo vývoji našej spoločnosti ako celistvý filozofický, vysoko kvalifikovaný filozofický front i jeho jednotlivé pracoviská, kolektívy i jednotlivci. Ide o to, akú kvalitu a funkčnosť má celé filozofické úsilie vo vzťahu k prelomovým úlohám a zápasu o vyššiu kvalitu socializmu. Zrejme bude potrebné, aby sme pri filozofovaní viac ako doposiaľ vychádzali z filozofického aspektu života a praxe než z filozofie ako takej, aby sme filozofiu rozvíjali ako „sfilozo-

fičtenie“ či filozofické poznanie a postihnutie zásadných problémov života a praxe, spoločnosti a človeka.

Úlohy a funkcie filozofie sú a budú v tejto prelomovej etape veľmi pestré a rozmanité. Žiadnu z nich nemožno podceňiť, nahradiť inou a už vôbec nie zanedbať. Pôsobia vo vzájomnej súvislosti a podmienenosti. Nie však rovnako. Predsa si však myslím, že vzhľadom na charakter a dramatickosť súčasnej epochy ľudstva a na vzrastajúci význam jej globálnych celospoločenských a všeludských ako aj individuálno-osobnostných existenčných problémov, a najmä na humanizačno-emancipačné poslanie a úlohy, ktoré v tejto epoche zohráva a bude zohrávať socialistická spoločnosť a jej postupné prerastanie do komunistickej spoločnosti, vystupujú do popredia filozofickej pozornosti funkcie a úlohy objasniť hlbinnú podstatu tejto epochy a humanizačno-emancipačného poslanca socializmu v nej, filozoficky poznať, ozmysleň a zvýznamniť túto epochu, rozvíjať filozofiu ako prakticko-činnú filozofiu a „kvintesenciu našej doby“ [Marx], formovať u jednotlivých ľudí i u kolektívnych spoločenských subjektov vedomie, myslenie a konanie uvedomeľých tvorcov tejto epochy a jej budúcnosti.

Súčasný svet je nielen dynamický, zložitý a vnútorne protirečivý, ale aj jednotný. Prebiehajú v ňom procesy diferenciacie i integrácie. V súčasnom jednotnom procese diferenciacie (a s ním spojenej rozmanitosti a špecializácie) a integrácie (a s ním spojenej celistvosti a syntézy či špecializácie na nešpecializáciu — či univerzalizáciu) rastie význam integrácie či celistvosti, jednoty a rozmanitosti. Je to objektívne podmienené tým, že spoločenský vývoj rozmanitých spoločenských sústav, regiónov, krajín, národov, kultúr atď. sa stáva čoraz svetovejší a celospoločenský. Všetko je v ňom pospájané do jednotného celku. Do popredia vystupujú spoločné globálne problémy ľudstva, ktoré možno vyriešiť len spoločnými silami. Reč je najmä o globálnych problémoch, ktoré vyplývajú z možnosti nukleárnej vojny. V hre je otázka vzájomného prežitia zoči-voči hrozbe všeobecného zániku civilizácie a ľudstva. Pri záchrane seba je každý odkázaný na iných, každý na všetkých a všetci na každého. Určitá krajina, národ, rasa, kultúra atď. sa môže zachrániť a mať nádej na perspektívu len v tom prípade, ak sa zachráni a bude rozvíjať spoločnosť a ľudstvo ako celok. Spoločne zahynúť alebo spoločne sa zachrániť a rozvíjať na základe mierového spolužitia a spolupráce — taká je alternatíva postavená súčasnou epochou. Od jej riešenia v prvom rade závisí aj osud socializmu a realizácia jeho programu v súčasnej prelomovej etape. Žiadna z doterajších epoch ľudstva nedisponovala možnosťami a prostriedkami vlastného sebazničenia, ale žiadna nemala pred sebou ani takú nádejnú perspektívu ako súčasná epocha. Všetko je v rukách súčasného človeka a ľudstva. Tento nový charakter epochy si vyžaduje nové vedomie a uvedomenie, nové myslenie a konanie, vlastné sebauvedomenie, nové postoje a činy. Treba sa naučiť žiť spoločne a vzájomne spolupracovať a tolerovať od-

lišnosti na princípoch humanizmu, vedy a demokracie. Viac sa treba orientovať na to, čo spoločnosť a ľudstvo spája, ako na to, čo ho rozdeľuje. V dialektike všeobecného, zvláštneho a jedinečného treba cieľavedomejšie pracovať na základe všeobecného. Ide o to, aby sme za rozmanitosťou javov a procesov odhalili ich jednotnú podstatu, za viditeľným javovým odhalili skryté, neviditeľné. Vari žiadna vývojová etapa ľudstva nebola tak odkázaná na riešenie spoločných otázok ako súčasná etapa. Práve v ich riešení odhaľuje filozofia svoj najvyšší zmysel riešenia všetkých ostatných filozofických otázok.

Žiadna z vývojových epoch ľudstva nemala takú potrebu vlastného filozofického postihnutia ako naša epocha a nebola tak odkázaná na filozofiu ako súčasná epocha. Vo zvýšenej miere to platí o socalistickej spoločnosti a jej súčasnej vývojovej etape. Práve ona predstavuje formu spoločnosti, ktorej vznikom a rozvojom končí predhistória ľudstva a začínajú skutočné ľudské dejiny ako produkt uvedomelej činnosti samotných ľudových mäs.